

ГОТОВНІСТЬ МОЛОДІ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

А.В. Філіпенко

здобувач НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті розглядаються підприємницькі здібності як найскладніша для сприйняття і, як наслідок, якнайменше аналізована, частина ресурсів людини, це спеціальні здібності, визначальні можливості людини успішно займатися підприємницькою діяльністю. Наголошується, що підприємницькі здібності можна вважати особливим видом людського капіталу представленого діяльністю координації і комбінування всіх основних чинників виробництва.

Ключові слова: людина, діяльність, підприємництво, культура, освіта, виховання, здібності.

Перехід нашої країни до ринкової економіки висуває актуальну проблему сучасності - формування готовності молоді та студентів до адаптації в умовах соціально-економічного життя, що змінюється. Ця проблема може бути вирішена тільки за умови розвитку у молоді підприємницьких здібностей, які забезпечуватимуть досягнення реальних успіхів в будь-якій області вибраної ними професійної діяльності.

Особливості сучасного адаптаційного процесу в Україні обумовлені не тільки глибокою трансформацією всього пристрою суспільства, радикальної зміни форм власності, становлення і розвитку ринкових відносин, що визначають якісні зміни в соціально-економічній поведінці людей, але і у високому ступені нестабільності самого середовища, темпи зміни якої далеко не завжди враховують адаптивні можливості населення.

Однак, як свідчить аналіз, підготовка студентів та молоді в цьому плані не завжди науково обґрунтована. Актуальними залишаються питання щодо розробки і реалізації цілісної особистісно зорієнтованої освітньої програми, яка б охоплювала всі сфери, життя освітніх закладів і враховувала їх фінансовий, матеріальний, кадровий, методичний та інший потенціал.

У працях зарубіжних дослідників (А.Агеєва, М.Альберта, А.Бусигіна, М.Вудкока, П.Друкера, М.Лапусти, В.Радаєва, К.Рендола, М.Пітерса, Ю.Старостіна, Л.Скамая, Ф.Хайска, Р.Хизрича, Б.Швальбе, Й.Шумпетета та ін.) розкриваються філософські, політичні, соціальні функції підприємництва, особистісні якості підприємця.

В останнє десятиріччя з проблемами формування в учнів готовності до підприємницької діяльності в Україні захищені кандидатські дисертації (В.Дрижак, О.Камишанченко, Р.Лучечко, С.Мельников, Р.Пустовіт, К.Старченко, О.Тополь та ін.).

Молодь – особлива група населення. Її відрізняє від старших поколінь здібність до більш швидкої і менш хворобливої адаптації до змінних зовнішніх умов діяльності, у тому числі, до

умов праці; більш висока якість і більш сучасний рівень знань, динамічність, гнучкість, здібність до сприйняття і продукування нового. Саме здатність швидко пристосуватися до обставин середовища, що змінюються, дає їй можливість не тільки краще за інші категорії населення освоювати досвід попередніх поколінь, але і саму активно модернізувати суспільство. При цьому вона оновлює і збагачує його, тим самим об'єктивно виступаючи одним з чинників суспільного прогресу. Молодь в процесі суспільного відтворення є свого роду амортизацією вирішення протиріч при подоланні конфлікту між застаріваючими минулими і формуються новими відносинами в праці. Управління процесом і сам процес адаптації підлітків, хлопців і дівчат до навколишньої дійсності в значній, якщо не у визначальній мірі, належить системі освіти. В ринкових відносинах професійні навчальні заклади повинні не просто підготувати своїх випускників до дорослого життя, але дати їм певний об'єм знань і умінь, які підвищили б їх конкурентоспроможність на ринку праці, сприяли їх зайнятості в народному господарстві, сприяли розвитку підприємницьких рис вдачі.

Розвиток професійно-технічної системи в умовах ринкової економіки потребує: законодавчого забезпечення, реальної державної підтримки, об'єднання зусиль органів законодавчої і виконавчої влади, управління на всіх рівнях, виробничих галузей та сфери послуг, підприємств різних типів та форм власності, професійно-технічних навчальних закладів, а також наукових установ та громадських організацій.

В цьому відношенні найбільш важливі функції сфер освіти і науки, продукція яких має довготривалий характер і утворює нематеріальні народногосподарські фундації. Ці галузі духовного виробництва є в сучасних умовах одночасно і найважливішими джерелами народногосподарської ефективності, і

місцем концентрації самих кваліфікованих кадрів, зайнятих творчою працею. Тому вивчення економічної специфіки технологічних процесів і продукції, особливостей інвестиційного процесу дії економічного механізму в духовному виробництві у зв'язку з науково-технічним прогресом в рівній мірі відноситься до аналізу і людського чинника, і суспільної ефективності.

Це значить, що поняттям "розвиток науки" охоплюються не тільки природно-технічні дисципліни, але і вся сукупність соціально-гуманітарних досліджень і розробок – в педагогіці, психології, економіці, соціології, менеджменті має рацію, а також і практичні додатки цих наук. Що стосується технічної частини наукового фронту, то вона, по-перше, відноситься не тільки до матеріальної бази виробничих галузей, але і до оснащення невиробничих перш за все духовного виробництва; по-друге, включає крім природно-технічних також і будь-які інші удосконалення засобів, умов і методів у всіх сферах відтворювальної діяльності.

Оцінка економічної ролі "людського капіталу" прямо пов'язана з циклічним характером розвитку економіки і суспільних інститутів. Ця межа як би управляє процесом визначення ступеня пріоритетності розвитку форм освіти. Через це неминучі ривки і уповільнення в розвитку освіти і підготовки кадрів, розтрата суспільних ресурсів як унаслідок недостатнього розвитку цієї сфери так і через невиправдане кількісне її розширення на застарілій базі без урахування нових вимог до змісту і структури підготовки кадрів. Крім того, цикли розвитку освіти і економічні цикли будучи абсолютно різні за своїм змістом, природно, не співпадають і в тимчасовому плані, що служить постійним додатковим джерелом так званих криз освіти. Тому побудовані на принципах прагматизму економічні теорії в цілому, природно, містять в своїй мозаїчній структурі полярно протилежні економічні рецепти.

Основна стратегія розвитку освіти може бути реалізована з урахуванням ринкових відносин в системі вищої освіти по формулі: професіоналізм + креативний тип мислення. При цьому другою головною задачею є виконання, окрім навчання, функцій виховання, коли формуються сила волі, характер, стратегія поведінки, направлена не на реалізацію особистих амбіцій, а на розвиток загальних державних інтересів. В умовах розвитку ринкових відносин і інформатизації суспільства з'являються процеси, направлені на практичне застосування одержуваних знань і умінь, здатних задовольняти потреби людини. Соціально-економічні умови диктують необхідність внесення в життя нових вимог - розвиток якостей та здібностей ділової людини.

Здібності – це такі психологічні особливості людини, від яких залежить успішність придбан-

ня знань, умінь, навиків, але які самі до наявності цих знань, навиків і умінь не зводяться. Виявляючись в оволодінні знаннями, уміннями і навиками, здібності в той же час до знанням і умінням не зводяться. Здібності і знання, здібності і уміння, здібності і навик не тотожні один одному.

Здібність – це можливість, а необхідний рівень майстерності в тій або іншій справі - це дійсність. Здібності виявляються не в знаннях, уміннях і навиках, як таких, а в динаміці їх придбання, тобто в тому, наскільки за інших рівних умов швидко, глибоко і міцно здійснюється процес оволодіння знаннями і уміннями, істотно важливими для даної діяльності. Саме тут виявляються ті відмінності, які дають нам право говорити про здібності.

Отже, здібності – це індивідуально-психологічні особливості особи, що є умовами успішного здійснення даної діяльності і відмінності, що знаходять, в динаміці оволодіння необхідними для неї знаннями, уміннями і навиками. Певна сукупність якостей особи відповідає вимогам діяльності, якою опановує людина протягом часу, педагогічно обгрунтовано відведеного на її освоєння, це дає підставу стверджувати про наявність у нього здатностей до даної діяльності. І якщо інша людина за інших рівних умов не справляється з вимогами, які пред'являє йому діяльність, то це дає підставу припускати у нього відсутність відповідних психологічних якостей, іншими словами, відсутність здібностей. Останнє не означає, зрозуміло, що людина взагалі не може оволодіти необхідними уміннями і знаннями, а лише те, що процес засвоєння затягнеться, зажадає значні зусилля і час педагогів, надзвичайної напруги сил при порівняно скромних результатах. Це не виключає також і того, що здібності можуть з часом розвинути.

Будучи індивідуально-психологічними особливостями, здібності не можуть протиставити іншим якостям і властивостям особи – якостям розуму, особливостям пам'яті, рисам вдачі, емоційним властивостям і т.д., але повинні бути поставлені з ними в один ряд. Якщо будь-яка з цих якостей як сукупність їх відповідає вимогам діяльності або формується під впливом цих вимог, то це дає всі підстави розглядати дану індивідуально-психологічну особливість особи як здатність.

Розрізняють загальні і спеціальні здібності. Загальні здібності необхідні для широкого круга знань. До загальних здібностей відносяться такі індивідуально-психологічні якості людини, які забезпечують відносну легкість в оволодінні знаннями, уміннями, навиками і продуктивність в різних видах ді-

яльності. Ці якості важливі у всіх видах діяльності, і дуже важливі для успішного здійснення підприємницької діяльності. Здібності людини не є природженими.

Дитина не народжується з готовими здібностями, а народжується із завдатками, природними передумовами розвитку здібностей. До них відносяться, перш за все, закони роботи особливим чином високоорганізованої матерії - мозку. Проте завдатки ніколи не зумовлюють розвиток конкретних здібностей: на підставі одних і тих же завдатків можуть виникнути різні здібності, залежно від середовища розвитку дитини, установок в сім'ї і т.д. Відсутність яких-небудь здібностей не є життєвим крахом: все в можливостях людини. Необхідні здібності можна (і потрібно) розвивати. Особливо це торкається здібностей, пов'язаних з можливостями підприємницької діяльності. Підприємницька діяльність як за змістом, так і по структурі своїй є системою різноманітних видів діяльності. Тому будь-яка людина, прагнучи зайнятися бізнесом, повинна розвивати в собі: розумові здібності, тобто якості розуму, якості пам'яті, спостережливість як результат синтетичної діяльності сенсорно-перцептивних процесів, властивості уваги як перемикається, зосередженість і розподільність і, безумовно, творчі здібності.

Поняття "підприємницькі здібності" – це нова категорія психологічної науки, що виникла як наслідок розвитку ринкової системи, тому досліджень, присвячених конкретно цій проблемі, практично немає. В руслі економічної психології і економічної науки є ряд визначень цього поняття.

Підприємницькі здібності – це найскладніша для сприйняття і, як наслідок, якнайменше аналізована частина ресурсів людини, це спеціальні здібності, визначальні можливості людини успішно займатися підприємницькою діяльністю. Підприємницькі здібності можна вважати особливим видом людського капіталу представленого діяльністю по координації і комбінуванню всіх основних чинників виробництва. У підприємця повинна поєднуватися велика кількість загальних і спеціальних здібностей. Він повинен бути енергійним, рішучим, кмітливим, ініціативним, господарським, гнучким, відрізнятися швидкістю розуму, володіти самостійністю мислення і багатьом іншим.

Підприємницька здатність – це особливий вид людських ресурсів, що полягає в здатності найбільш ефективно використовувати всі наявні в наявності чинники виробництва. Механізм реалізації підприємницької здатності здійснюється на основі діючої моделі ринкової економіки. В цьому полягає підприємницький потенціал. Унікальність його значення в тому, що завдяки йому приходять у взаємодію вся решта економічних ресурсів.

Спираючись на загальну теорію психології здібностей, висловлену на початку цієї частини, можна стверджувати, що підприємницькі здібності – це індивідуально-психологічні особливості особи, які виступають умовами успішного здійснення підприємницької діяльності і знаходять відмінності в динаміці оволодіння необхідними для підприємницької діяльності знаннями, уміннями і навиками.

Підприємницькі здібності можуть включати: ініціативу по з'єднанню різних ресурсів для виробництва будь-якого товару або послуги; ухвалення неординарних рішень по управлінню виробництвом; упровадження інновацій, шляхом вдосконалення виробництва або радикальних змін виробничих процесів для виробництва нової продукції; ухвалення відповідальності за всі економічні ризики, пов'язані із змінами виробництва.

Якщо людина володіє підприємницькими здібностями, це дозволяє йому знаходити і використовувати якнайкраще поєднання ресурсів в процесі виробництва, створювати і застосовувати новації, йти на певний ризик, необхідний для виконання поставленої мети. Основні якості успіху підприємця визначаються компетентністю, заповзятливістю, самоорганізованістю, особовими якостями, ефективністю керівництва бізнесом. Крім цього успіх підприємця визначається такими характеристиками особи, як мотивованість, спрямованість; динамічними психічними якостями – увага, пам'ять, мислення, мова. Творчі і підприємницькі здібності, необхідні для ділової творчості потенційного підприємця - це розуміння себе і інших людей, лідерські якості, уміння вирішувати конфлікти, управляти стресовими ситуаціями, діяти в умовах невизначеності, працювати в команді і проекті, винагороджувати і мотивувати зусилля працівників, створювати організаційні структури і такі групи якостей, як професійно-ділові, адміністративно-організаторські соціально-психологічні і моральні.

Американський економіст австрійського походження Йозеф Шумпетер в рамках своєї теорії творчого руйнування (створюючи нові ефективні виробництва, капіталізм руйнує колишні неефективні) головну роль відводить підприємцю. Упроваджуючи в господарське життя і реалізуючи на ринку на свій страх і ризик нові винаходи, ідеї, організаційні заходи, підприємець здійснює тим самим нововведення (інновації). Подібна інноваційна діяльність підприємців і є по Шумпетеру, двигуном економічного розвитку.

На його думку, підприємницькі здібності – це унікальна здатність просування інновацій за допомогою ризикового бізнесу.

В цілому можна зробити висновок, що в тій або іншій країні підприємницький ресурс потужний, якщо в ній немало досвідчених підприємців, розвинута ринкова інфраструктура, має глибокі корені підприємницька етика і культура а сам дух суспільства не просто доброзичливий до підприємництва, а пронизаний прагненням до нього значної частини населення.

Світовий досвід також показав, що підприємницькі здібності найбільш ефективно реалізуються в країнах, де сильний ступінь ліберізації господарської діяльності поєднується з високою ефективністю державних інститутів а також активною державною підтримкою дрібного і середнього підприємництва і політикою заохочення конкуренції на внутрішньому ринку.

Крім власне підприємців, тобто безпосередніх носіїв підприємницьких здібностей, до складу даного ресурсу слід включати всю підприємницьку інфраструктуру країни, а саме діючі інститути ринкової економіки, тобто банки, біржі, компанії страховок, консультативні фірми. Нарешті, до даного ресурсу, поза сумнівом, відносяться підприємницька етика і культура, а також підприємницький дух суспільства. В цілому підприємницький ресурс можна охарактеризувати як особливий механізм реалізації підприємницьких здібностей людей, заснований на діючій моделі ринкової економіки.

Ініціатива, ризик і уміння підприємців, що множать на ринковий механізм, дозволяють з максимальною ефективністю використовувати всі інші економічні ресурси, стимулювати економічне зростання. Як показує досвід багатьох країн з ринковою економікою, їх економічні досягнення у тому числі темпи економічного зростання, інвестиційна активність, технологічні нововведення, напряду залежать від реалізації підприємницького потенціалу. Так, економічний курс, орієнтований на підтримку підприємництва зменшення державних витрат і державної регламентації, дозволив США і низці інших західних країн вельми ефективно подолати багато економічних труднощів 80-90-х рр.

Підприємницькі, або творчі, здібності людини виявляються в умінні відкрити свою справу (бізнес), організувати нові наукові, технічні комерційні або інші інноваційні проекти, а також в раціональному використанні праці, землі, капіталу і інших економічних ресурсів.

Саме через велику рідкість підприємницьких, творчих здібностей людей за їх використання суспільству доводиться платити значно вище порівнянню з іншими виробничими ресурсами. Проте в більшості випадків прояв підприємницьких здібностей людини цілком себе виправдовує отриманням того сукупного доходу, який вони проводять своєю творчою ініціативою, новаторським підходом, організаторською діяльністю, управлінськими діями і т.д. В той же час підприємництво, як підтверджує світовий

досвід ринкових відносин завжди пов'язано з певним ризиком. За висновком К.Р.Макконелла, в капіталістичній або ринковій системі прибуток підприємцю не гарантований. Винагородою за ресурси, час, що затрачують, зусилля і здібності можуть виявитися доходи (прибуток) або непередбачені збитки (втрати) і врешті-решт – банкрутство. Підприємець ризикує не тільки своїм часом, працею і діловою репутацією, але і вкладеними засобами – своїми власними і всієї решти акціонерів.

З будь-якої точки зору людина є центром проблеми виробництва, як і проблеми споживання, а також витікаючої звідси проблеми планування науково-технічного і соціально-економічного розвитку підприємства. Підприємницька здібність – набір якостей, умінь, здібностей людини, що дозволяють йому знаходити і використовувати краще поєднання ресурсів для виробництва, продажі товарів, ухвалювати розумні послідовні рішення створювати і застосовувати новини, йти на допустимий, виправданий ризик.

Підприємницька здібність (entrepreneurial ability) – особливий особливий вид економічних ресурсів, об'єднуючих всю решту ресурсів в процесі виробництва благ. Підприємницькі здібності (підприємництво) можна визначити як економічний ресурс, до складу якого слід включати підприємців, підприємницьку інфраструктуру, а також підприємницьку етику і культуру. Використовують також термін "підприємницький потенціал". В цілому підприємницький потенціал можна охарактеризувати як потенційні можливості по реалізації підприємницьких здібностей людей.

Як показує досвід багатьох країн з ринковою економікою, їх економічні досягнення, у тому числі темпи економічного зростання, інвестиції, нововведення, напряду залежать від реалізації підприємницького потенціалу. Можна стверджувати, що підприємницькі здібності як ресурс більш ефективно реалізуються в умовах максимально ліберальної економічної системи, необтяженою надмірною державною бюрократією, що має підприємницькі традиції і відповідне законодавче оформлення, що також встояли. При цьому очевидно, що заставою успішного використання підприємницьких здібностей є перш за все самі підприємці, їх кваліфікація і рівень освіти, здатність брати на себе відповідальність та ініціативу, уміння орієнтуватися у висококонкурентному середовищі, а також їх відчуття соціальної відповідальності.

Прагнучи успіху, слід також тверезо оцінювати реальність. В той же час, кожний може, доклавши певні зусилля, розширити межі своїх можливостей. Не завжди все виходить

з першої спроби, але якщо не здаватися, не опускати руки, то зусилля винагородяться. При цьому можна дещому навчитися на досвіді інших. Але найголовніше - цей розвиток сильних сторін власної особи в процесі навчання в школі, поки поряд є сильні професійні опікуни – педагоги, психологи, батьки.

У кожного з нас є певні якості або риси вдачі, які ми отримали від своїх батьків, а ті, у свою чергу, отримали їх від своїх батьків. Спадковість є основою, фундаментом особи кожної людини. У формуванні властивостей характеру велику роль також відіграє те оточення, в якому людина виросла і тепер живе. Крім цього має значення вік, колір шкіри, підлога, класова приналежність, релігійні вірування, умови життя, освіта, політична пристрасті, економічний статус. Виділяють чотири фундаментальні чинники

людської поведінки: сприйняття, мотивацію, емоції і досвід, придбаний в процесі життя. Складаючи перехідну ланку між макро- і мікрорівнями соціальної реальності, нові форми економічної поведінки вмішують в себе історичні, національні, культурні, релігійні і психологічні особливості, характеризуючи основні способи життєдіяльності багатьох соціальних шарів і груп українського суспільства.

Необхідно розвивати в собі підприємницькі здібності, зробити власне життя творчої, багатого, яскравої. Необхідно навчитися цінувати і заохочувати власне прагнення до самоутвердження, визнати за собою право виражати відчуття без страху і розкаянь совісті, поважати особисту думку, оскільки права людини для всіх однакові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акоюн В.Г. Морально-етичні цінності підприємця: формування та розвиток (соціально-філософський аналіз): Дис...канд.філос. наук: 09.00.03 / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2004. – 167 арк.
2. Алфімов Д.В. Педагогічні основи підготовки старшокласників до підприємницької діяльності у приватному бізнес-ліцеї: Автореф. ... канд. пед. наук. – Луганськ. – 2001. – 20 с.
3. Бусьгин А.О. Предпринимательство. – М.: Интерпракс, 1994. – 204 с.
4. Бухалков М.И. Внутрішньофірмове планування. – М.: Инфра-М, 2001. – 324 с.
5. Выбор профессии: мотивы и их реализация. – М.: Коллос, 1986. – 45 с.
6. Господарський кодекс України // «Українська Інвестиційна Газета». – К., 2003. – 98 с.
7. Красникова Е. Фигура підприємця в ринковій економіці // Российский економічний журнал. – 1995. – № 3. – С. 76.
8. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
9. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: В 30 т. – Т. 11. – М.: Наука, 1978. – 496 с.
10. Марцинкевич В.И. США: Людський чинник і ефективність економіки. – М.: Наука, 1991. – 179 с.
11. Марцинкевич В.И., Соболева И.В. Економіка людини. – М.: Аспіст ПРЕС, 1995. – 242 с.
12. Меськон М., Альберт М., Хедоурі Ф. Основы менеджменту. – М.: Дело, 1990. – 321 с.
13. Ніколаєнко С.М. Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття. – К.: Знання, 2006. – 253 с.
14. Основи підприємницької діяльності: економічна теорія / Під ред. В.М. Власової – М.: Фінанси і статистика, 1999. – 371 с.
15. Підприємництво і ринок України: Закони. Укази. Постанови. Інструкції. Коментарі. № 1. – 1993. – 2000 с.
16. Побірченко Н.А. Підготовка учнівської молоді до ринкової економіки (на матеріалі загальноосвітньої школи). – К.: Знання, 1999. – 60 с.
17. Побірченко Н.А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності. – К.: Знання, 1999. – 285 с.
18. Развитие предпринимательских способностей у старшеклассников / Учебное пособие / Л.Г.Ахтариева; Уфимск. Технол. институт сервиса. Уфа. – 2001. – 167 с.
19. Спиридонова Г.В. Проблемы адаптации выпускников начального и среднего профессионального образования к рынку труда. “Уровень жизни населения регионов России”, ВЦУЖ. – 2002. – №3. – С.16-26.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2009 р.

